

Az 1956-os forradalom és szabadságharc

Szakolczai Attila

A sztálini kommunista rendszer válságát a Kreml nyomására már 1953 nyarán elismerni kényszerült a magyar pártvezetés, a Nagy Imre fémjelezte új szakaszt azonban 1954 végére elgáncsolták a kiújuló nemzetközi feszültségek és a párt élén meghagyott Rákosi Mátyás. Az elkövetett törvénytelenések kényszerű beismerése, a tömeges represszió legkirívóbb formáinak felszámolása – és természetesen Sztálin halála – után azonban nem lehetett restaurálni az 1953 előtti rendszert. Az SZKP XX. kongresszusát követően Magyarországon az írók szálltak síkra érdemi reformokért, majd a Petőfi Kör nyílt vitái tárták fel a legégetőbb kérdéseket, sürgetve azok megoldását. Az egyre nyilvánvalóbb gazdasági, politikai és morális válság kezelése érdekében Moszkva menesztetni kényszerült Rákosit, az utódjául kiválasztott Gerő Ernő azonban képtelen volt érdemi intézkedésekre. A terebélyesülő elégedetlenség elérte a pártot és a fegyveres testületeket, külön utakat kerestek a korábban a pártállam szolgálóivá süllyesztett társadalmi szervezetek is. A magyarországi kommunista hatalmat végképp megroppantotta Rajk László és kivégzett társai október 6-i ünnepélyes újratemetése.

Október 16-án, megbontva az addig monolit intézményi struktúrát, a párttól független szervezetet alakítottak a szegedi egyetemisták (MEFESZ). Demokratikusan, maguk választották vezetőiket, állították össze programjukat, felhívásukban szorgalmazták a szervezet országossá bővítését. Kezdeményezésükre országsszerte diákgyűléseket tartottak, az elfogadott programokban egyre nagyobb teret nyertek és élesedtek a politikai követelések. Október 22-én a budapesti műegyetemisták a lengyelországi változásokkal szolidaritást vállaló tüntetést is hirdettek másnapra.

Október 23-án a pártvezetésnek sem bátorsága, sem ereje nem volt a demonstráció megakadályozására. Délután a diákokhoz csatlakoztak a dolgozók és a munkások, több százezres tömeg tüntetett a Bem téren, majd a Parlament előtt, ahol Nagy Imre beszéde nem volt képes lecsendesíteni az embereket.

Miután órákon át követelték, hogy a rádió közvetítse a műegyetemisták pontjait, késő este az épület védelmére rendelt karhatalmisták tüzet nyitottak a tömegre, amely válaszul felfegyverkezett a gyárak raktáraiból, és ostrom alá vette a rádió székházát. A békésen indult tüntetés ezzel fegyveres felkeléssé változott. Hamarosan megérkezett Budapestre a Gerő és Hegedüs András kérte szovjet katonai segítség. A páncélos egységek megjelenése azonban nem törte le a megmozdulást, sőt kiszélesült az ellenállók tábora: a felkelés nemzeti szabadságharccá is vált. Eredménytelenek voltak a helyzet rendezése érdekében hozott politikai intézkedések: Nagy Imre kinevezése a Minisztertanács élére, valamint a statárium és a gyülekezési tilalom.

Miközben Budapesten elkecseregett harcot vívtak a szabadságharcosok, a pártvezetés pedig meddő vitákat folytatott a helyzet értékeléséről, valamint a politikai, illetve a katonai lépésekről, az egész ország csatlakozott a megmozduláshoz. A gyárak és egyéb munkahelyek vezetését átvették a választott munkás- vagy forradalmi tanácsok, miként a települések, sőt egyes megyék irányítását is. Ezek demokratikus, független, semleges Magyarország megteremtését követelve támogatásukról biztosították a fegyveres harcot folytatókat.

Október 28-án szovjet jóváhagyással Nagy Imre tüzszünetet hirdetett, egyben bejelentette több követelés teljesítését, legfontosabbként, az ÁVH felszámolását, és tárgyalások kezdeményezését a szovjet csapatok kivonásáról. A belső béke azonban csak a többpártrendszer visszaállítása és Magyarország semlegességének bejelentése után állt helyre. November első napjaiban a fegyveresek és a forradalmi testületek egyaránt elismerték a kormányt, meghírdették a munka november 5-i felvételét, és megkezdődött a forradalomhoz hű karhatalom, a nemzetőrség felállítása.

Mire azonban az országban helyreállt a rend, Hruscsov elszánta magát a magyar forradalom fegyveres leverésére, a felállítandó bábkormány élére kijelölt Kádár Jánost a szovjet fővárosba vitték tárgyalni. A november 4-én megindított újabb szovjet támadás napokon belül felszámolta a fegyveres ellenállást, a küzdelem azonban folytatódott. Az ország nem ismerte el Kádár kormányát, hanem kitarzott a jugoszláv követségre menekült Nagy Imre mellett. Eredménytelen volt a tanácsrendszer restaurálásának kísérlete, számos településen továbbra is a forradalom során megválasztottak intézték a közösség ügyeit. Az ellenállás központjaivá a Kádár és a szovjetek által is elismerni kényszerült munkástanácsok váltak, amelyeknek november közepén országosan elfogadott központja alakult: a Nagy-budapesti Központi Munkástanács (KMT).

Kádár, aki december elejéig sem közigazgatási apparátussal, sem pártszervezettel, sem magyar fegyveres erővel nem rendelkezett, tárgyalni kényszerült a munkástanácsokkal, de érdemi engedményekre nem volt hajlandó. November 21-én szovjet katonai segítséggel megakadályozta az Országos Munkástanács megalakítását, másnap pedig elraborták és Snagovba deportálták a jugoszláv követséget elhagyó Nagy Imrét és társait. A hónap végére felálló karhatalom egyre nagyobb részt vállalt az ország megfélemlítésében, a forradalomban részt vettek őrizetbe vételében.

December elején került sor a forradalmi nemzet és a kádári hatalom között az utolsó nagy összecsapásra. Az ideiglenes pártvezetés ellenforradalomnak deklarálta a történeteket, külön kiemelve Nagy Imre felelősségét. Ez, valamint a tárgyalások megfeneklése és a letartóztatások ellen tiltakozva a KMT december 11–12-ére országos sztrájkot hirdetett. Válaszul a kormány törvényen kívül helyezte a területi munkástanácsokat, statáriumot hirdetett, és felállította az internáló táborokat. A letartóztatásokkal és a pufajkás terrorral megfélemlített, külső segítségben már nem bízó, katonailag megszállt országnak már nem volt ereje a védekezéshez, menekülők újabb tömegei kerestek új életet Nyugaton, az itthon

maradottakra a tömeges megtorlás (internálás, börtön, kivégzés, enyhébb esetekben állásvesztés, rendőri felügyelet stb.) várt. Az éveken át tartó represszió során több mint húszezer embert ítéltek börtönbüntetésre, és kétszázharmincan kényszerültek életüket áldozni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc ugyan elbukott, nem sikerült kivívni sem az ország függetlenségét, sem egy pluralista, demokratikus, az emberi és polgári jogokat tiszteletben tartó belső rendet. Tagadhatatlan azonban, hogy a forradalmat megelőző időszakhoz képest a kádári Magyarország a bosszú évei után emberibb, élhetőbb életkörülményeket biztosított. A kádárista „jóléti legitimáció” nyomán emelkedett az életszínvonal, a lakosság viszonylagos jómódban, anyagi biztonságban élt. Véget ért az az egész társadalommal szemben viselt háború, ami az ötvenes évek Magyarországot a leginkább jellemezte. A rákosista despotikus uralmi formát nem egy demokratikus berendezkedés váltotta fel, de biztosították a depolitizált társadalom magánszférájának viszonylagos szabadságát. A forradalom véráldozatával nem álltak arányban a szűkmarkúan megadott engedmények, de Magyarország így is „a tábor legvidámabb barakkjává” vált.

Jelentős a magyar forradalom nemzetközi hatása is. Viszonylagossá vált a hruscsovi desztalinizáció, miközben nyilvánvalóvá vált a rendszer reformálhatatlan merevsége. A demokratizmus kiterjesztésével megvalósítani próbált munkás öngazgatás kísérlete bárha Magyarországon elbukott, számos elemében továbbél a jóléti társadalomban. A jelentős részben baloldali antitotalitáriánus forradalom leverése kiábrándította a nyugat-európai értelmiségnek addig a szovjet modellel többé-kevésbé szimpatizáló részét, meggyengítve ezáltal a nyugati kommunista mozgalmakat. Az érdemi nemzetközi támogatás elmaradása megmutatta az ENSZ alkalmatlanságát a két tábor közötti súlyos konfliktusok kezelésére, valamint a nyugati propaganda és politikai érdekérvényesítés közti különbséget.

A XX. századi magyar történelemnek az 1989–1990-es békés rendszerváltás mellett az 1956-os forradalom és szabadságharc az egyetlen általánosan nagyra értékelt eseménye.